

AZ 1848-49-ES MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC CSEH- ÉS MORVAORSZÁGI VISSZHANGJA

RICHARD PRAŽÁK
Masaryk Egyetem, Brno

Az európai forradalmak sorozata 1848-ban már január 12-én, a szicíliai Palermóban vette kezdetét, majd Párizsban, Münchenben és Bécsben folytatódott, és végezetül Prágába és Pestre is eljutott. Az úgynevezett Szent Szövetség rendszerének felbomlását követően, majdnem egész Európában nagyszabású kísérlet indult el az új demokratikus társadalom megalapítására. A „Népek Tavasz” a Cseh Királyság és a vele területileg egyesített hajdani Morva örgrófság lakóiban is felébresztette a társadalmi változások reményét. A cseh- és morvaországi lakosságnak nagy gondot okozott a nemzetiségi kérdés: az ottani németekkel való teljes egyenjogúságot követelték maguknak, természetesen a Habsburg Birodalom keretein belül. A cseh képviselők éppen ezért utasították vissza a német tartományok egyesítéséről tárgyaló – a szlávok beolvasztását tervező – frankfurti össznémet nemzetgyűlésre szóló meghívást, az akkor már neves cseh történész és politikus, František Palacký szavaival érvelve: „Ha az osztrák állam nem volna meg régtől fogva, Európa, sőt a humanitás érdekében arra kellene törekednünk, hogy megalakuljon.”¹ A cseh területeken már a XIX. század negyvenes éveiben kifejlődött az ausztrószláv mozgalom, s a prágai forradalom kitörése után ennek a mozgalomnak a képviselői 1848. júniusra összehívták Prágába az ausztriai szlávok kongresszusát. A kongresszuson kifejezésre jutott az ausztrószláv mozgalom programja: ez arra törekedett, hogy a Habsburg Birodalom az ott élő németek, szlávok és magyarok föderatív államává alakuljon.

Ezeknek az elképzeléseknek jegyében a prágai szláv kongresszuson tevékenyen részt vettek a cseh polgári liberálisok is. Győzött ez az irányzat, noha a radikális demokrata képviselők élesen kritizálták, mert az volt a véleményük, hogy a Habsburg Birodalom támogatása egyet jelent az ultrakonzervatív erők támogatásával. A kongresszus kiáltványában – a

¹ Palacký, František: *Gedenkbücher*, Prag 1874, 152. o. Palacký szerepéről 1848-49-ben lásd Kofalka, Jiří: *František Palacký*, Praha 1998, 251-323. o.

nemzetiségi kérdésben mutatkozó ellentétek ellenére – az a követelés is szerepelt, hogy a Habsburg Birodalomban élő szlávok igyekezzenek elsimítani a magyarokkal való ellentéteket. A magyar kormány ugyanis nem nézte jó szemmel a szlávok kongresszusát. Ezért követeit nem a prágai kongresszusra, hanem Frankfurtba küldte el. Szemere Bertalan belügyminiszter május 21-én ezt közölte Szalay Lászlóval: „Szláv birodalom és magyar státus elsüllyedése együtt jár.”²

A szlávok kongresszusát június 12-én félbeszakította a prágai diákok és polgárok felkelése. Küzdelmüket Windisch-Grätz herceg néhány nap alatt vérbe fojtotta. Ezután a cseh liberális mozgalomnak a politikai életre gyakorolt hatása méginkább megnövekedett: nem erővel, hanem tárgyalással akarták rendezni az osztrákokkal való viszonyt.

Ebben az első szakaszban alig találkozunk a cseh környezetben a magyar forradalom iránt kifejezett rokonszenvvel. A helyzet azonban az októberi bécsi forradalom után megváltozott. A morva és a sziléziai lakosság körében 1848 végén már észrevehető a magyarok iránti rokonszenv jelei. A népi álláspont még a lojális *Moravské Noviny* (Morva Újság) című lapban is feltűnt. December 18-án egy olvasói levélben egyebeken kívül ez jelent meg: „Kossuth ellen uszítotok, és megfélekedtek arról, hogy ő a tökéletes szabadság atyja, s egész Ausztriát ő vezette ki Metternich Egyiptomából.”³ Ugyanebben az időszakban egy másik levelező Windisch-Grätzet és Jellačićot „a nép gyilkosai”-nak nevezte.

A cseh radikális demokrata, de részben a liberális sajtóban is 1849 elejétől többé-kevésbé nyílt magyarbarátság érezhető. Kihasnálva a cenzúra átszervezéséből adódó felületes ellenőrzést, a radikális demokrata *Noviny Lípy Slovanské* (Szláv Hársfa Újsága) közölte a híres orosz forradalmár, Bakunyin felhívását, amelyben az ausztriai szlávokat a magyarokkal való együttműködésre szólítja fel, hiszen – úgymond – csak így lehet megnyerni a zsarnokok elleni európai küzdelmet. Hasonló szellemben írt a cseh Emanuel Arnold is az *Občanské noviny* (Polgári Újság) című lapban. Szerinte eljön az idő, amikor „a magyarok, szerbek és horvátok megértik, hogy nem magukért, hanem másért ontották vérüket a polgárháborúban, s míg saját szabadságukért lángolnak, később éppen olyan jó szövetségessé válhatnak, mint amilyen

² Vö. Pražák, Richard et al.: *Dějiny Maďarska* (Magyarország története), Brno 1993, 178. o.

³ Vö. Pražák, Richard: „Kossuth Lajos”, in *A magyar forradalom és szabadságharc cseh tükörben*, Budapest 1998, 16. o.

ellenségek most”.⁴ Arnold forradalmi nézetei abban a programban mutatkoztak meg legvilágosabban, amely az osztrák monarchia megszüntetését és egy köztársasági alapokon álló, független cseh állam létrehozását követelte, főként a magyar forradalom segítségével.

A radikális demokraták Béctől való félelmét igazolta a birodalmi gyűlés feloszlatása és az oktrojált alkotmány bevezetése 1849. március 4-én. Ez utóbbi, ahelyett, hogy egyesítette volna a cseh területeket, közigazgatásilag is szétosztotta cseh királyságra, morva örgrófságra meg alsó- és felső-sziléziai hercegségekre, majd pedig a Habsburg-birodalomba olvasztotta őket. Az új alaptörvény sem a sajtószabadságot, sem a gyülekezési szabadságot nem szavatolta, a választójogot pedig szigorú vagyoni feltételekhez kötötte.

Mindezek hatására addig nem látott erejű Bécs-ellenes szembenállás bontakozott ki. A prágai rendőrbiztos 1849. március 16-án egy bizalmas jelentésében így festette le a prágai helyzetet: „A diákok és az újságírók igazi republikánusok. Hallatlanul szidják az alkotmányt, a minisztériumot, a fiatal császárt. Teljesen zavartalanul szitkozódnak az utcákon és a vendéglőkben. Nyíltan hirdetik, hogy éljen Kossuth, vesszen a kormány... Elfogtak olyan embereket, akik a Csehországban állomásozó magyar ezredekett hűtlenségre akarták csábítani... A sajtó – a német éppúgy, mint a cseh – támad és uszít.”⁵

A magyarok iránti rokonszenvnek talán legszebb cseh nyelvű példája Karel Sabina *Szomorú elmélkedések* című, 1849. április 13-án a *Noviny Lipy Slovánské*-ben megjelent cikke: „Csaknem minden ausztriai nemzet élénk megmozdulása után, mely most a kivívott szabadság eredményeként egész évben uralkodott, már csak a magyar az egyetlen, mely egész Európa figyelmét, különösen a mi tekintetünket magára vonja. Minél szomorúbb a mi politikai helyzetünk, nekünk cseheknek és általában a szlávoknak, annál nagyobb sóvárgással tekintünk a magyarokra, akiknek tartós ellenállásában sokan a jövő valamelyes reményét vélik megtalálni... Bár csak egy kevés volna bennünk abból az úgynevezett magyar szilajságból, vagyis más szóval áldozatkészségből és buzgóságból! Úgysem tud a cseh mást, csak engedelmesen hallgatni, és megint csak hallgatni, ez a legnagyobb

⁴ Arnold, Emanuel: „Válka uherská” (Magyarországi háború), *Občanské noviny*, 1849. január 9.

⁵ Vö. Pražák, Richard: „Az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharc cseh- és morvaországi visszhangja”, *Élet és Irodalom* 1982, 29. sz.

erényünk, amelyért agyondicsérnek, és melyért oly rosszul jutalmaznak bennünket... Csak az éleszt bennünk némi reményt, hogy nemzetünk, látva a még nemrég általunk megvetett nép áldozatkészségét és emberfeletti erőfeszítéseit, ismét megtelik büszkeséggel és igyekezettel, mellyel egykor jeleskedett, és a legelésző nyájból ismét a szabadságért lelkesedő és áldozatkész nemzet lesz.”

Sabina utolsó mondatában talán arra az összeesküvésre utalt, amely május 12-én felkelést robbantott volna ki. Ennek az összeesküvésnek a tervét a cseh radikális demokraták száz elvbarátaikkal együtt dolgozták ki az akkor Drezdában tartózkodó Bakunyinnak a kezdeményezésére. De a rendőrség a tervezett időpont előtt két nappal letartóztatta a szervezőket, s emiatt a felkelésre már nem kerülhetett sor.

A magyarok iránti rokonszenv az oktrojált alkotmány kihirdetése után még a liberális polgárság bizonyos köreiben is visszhangra talált. Egyebek között megfigyelhetjük ezt a liberálisok irányította *Sedlské noviny* (Parasztújság) cikkeiben. A szerkesztő, a cseh nemzeti himnusz szövegírója, Josef Kajetán Tyl már az első számokban egy részletes, folytatásos Kossuth-életrajzot közölt, s a napi hírekben is beszámolt magyarbarát megnyilvánulásokról. Egyebek között megemlékezett arról, hogy az Olmütz környéki parasztek megtagadták a Magyarország ellen vonuló csapatok szállítását. A nép körében pedig az a hír terjedt, hogy Kossuth Morvaország felszabadítására készül. A *Brüner Zeitung* 1849. május 13-i száma szerint a morva föld legtermékenyebb vidékén, Hanában a nép II. József fiának hiszi Kossuthot (a magyar hagyománnyal ellentétben ezen a vidéken szerették II. Józsefet, mert a parasztság felszabadítóját, az urak megbüntetőjét látták benne), vagy pedig a legendás Ječmínek (Árpácska) király leszármazottjának vélik (Ječmínek a néphagyományban azonosult a nagymorva Svatopluk fejedelemmel).⁶

A Kossuth iránti rokonszenv még a Bach-korszakban is élénken élt a morvák között. Ehhez furcsa módon az is hozzájárult, hogy a magyar forradalom vezetőit – személyleírásukat is megadva – az egész birodalomban körözték. Austerlitzben 1851-ben letartóztattak egy útkaparót, mert Kossuthszakállt viselt – hiába bizonygatta, hogy nem volt köze a magyar forradalomhoz. A rendőri jelentésekből azt is tudjuk, hogy ugyanabban az évben Luhačovicében, a híres kelet-morvaországi fürdőhelyen „a magyar

⁶ Vö. Pražák, Richard: mint 3: 17. o.

forradalom korifeusainak” arcképével díszített ékszereket és medálokat viseltek a nők.⁷

A cseh közvélemény magyarbarát megnyilvánulásain kívül meg kell említeni azt a tényt is, hogy a szabadságharc katonáinak sorában több cseh és csehországi német tisztet és közlegényt találunk, főképp a tüzérség kötelékében. Tomáš Filipovský a szolnoki csata után érdemrendet kapott, s később az aradi vár tüzérparancsnoka lett. Václav Freudenreich szintén a szolnoki csatában tüntette ki magát, majd a Temesvárt ostromló csapatok tüzérparancsnokává nevezték ki. A prágai születésű Antonín Chládek, honvéd tüzérhadnagy, a komáromi vár védelmében halálos sebet kapott.

A kalandos életű forradalmár, Josef Vevera utáshadnagyot a temesvári csatában Bem tábornok vezérkari őrnaggyá nevezte ki. Világos után golyó általi halálra ítélték, majd az ítéletet tizenhat évi sáncmunkára változtatták. Zikmund Berchtold grótot, a morvaországi Buchlov vár urát a szabadságharc után szintén halálra ítélték, majd az ítéletet cnyhítették: az életfogytiglani házi őrizetet a saját várában kellett letöltenie. De volt egy másik eset is. Július Hrubý őrnagy halálos ítéletét Temesváron 1849. augusztus 20-án, egy héttel a világosi kapituláció után, végrehajtották. Így a magyar forradalomnak egy cseh vértanúja is volt.⁸

Az új forradalmi közigazgatásban is dolgoztak csehek. A kultuszminisztérium szolgálatában állott a Brünn környékéről származó s a debreceni kollégiumban nevelkedett Josef Roztomilý: nevét Dicsőfi Józsefre változtatta, s Eötvös József megbízásából 1848-ban beutazta Nyugat-Európát, hogy tanulmányozza a korszerű iskolarendszereket.⁹

Mindezek után nem hagyhatjuk említés nélkül a szabadságharc leverése utáni önkényuralom cseh hivatalnokainak kérdését sem. A magyar közvéleményben a császári hivatalrendszer egyet jelentett a csehekkel. Ez az általánosítás viszont túlzó. Igaz ugyan, hogy a tisztviselői kar, a „Bachuszárok” számottevő része Cseh- és Morvaországban született, de nem

⁷ Uo., 18. o.

⁸ Vö. Pražák, Richard: *K ohlasu maďarské revoluce 1848-1849 v českých zemích. Kroměřížský sněm a tradice parlamentarismu ve Střední Evropě* (Der Reichstag von Kremsier 1848-1849 und die Tradition des Parlamentarismus in Mitteleuropa), Kroměříž 1998, 401. o.

⁹ Vö. Pražák, Richard: „A református magyar értelmiség Cseh- és Morvaországban a cseh nemzeti megújulás kezdetén”, in *Cseh-magyar történelmi kapcsolatok*, Budapest 2001, 100. o.

csak csehekből tevődött össze, hanem csehországi németekből is. Még a tisztviselők között is voltak rokonszenvezők. Hogy csak egyet említsünk közülük, ilyen volt Josef Němec (a jeles cseh író, Božena Němcová férje), aki Miskolcon és Balassagyarmaton fináncodott, de 1854 nyarán elbocsátották, mert negyvennyolcas röpiratokat és piros-fehér-zöld szalaggal díszített Kossuth-képet találtak nála. Božena Němcová már 1851 áprilisában meglátogatta ferjét Miskolcon, s írt róla egy útirajzot, amely először a *Lumír* című cseh irodalmi folyóiratban jelent meg 1854-ben, „Zpomínky z cest po Uhřích” (Magyarországi útiemlékek) címen. Részletesen leírja Miskolcot: az utcákat, az épületek képét, jellegét. Érdekes megfigyeléseket tesz a hetivásárról, s az olvasó elé tárulnak miskolci polgárok kiránduló és szórakozó helyei. Němcová nem mulasztotta el meglátogatni a már akkor ismert Tapolca-fürdőt, a diósgyőri várromot és más nevezetességeket Miskolc közelében.

Az 1848-49-es magyar forradalomra sokat gondoltam 1956-ban, az akkori magyar forradalom idején, s irigyeltem a magyarokat, hogy fegyverrel felkeltek a szovjet uralom ellen, olyan időben, amikor nálunk csak csend és félelem honolt. Akkor találtam meg a prágai Egyetemi Könyvtárban a már említett Karel Sabina: *Szomorú elmélkedések* című, 1849 áprilisából származó cikkét, amelyben Sabina összehasonlítja az akkori cseh és magyar magatartást. A szabadságszeretetet mindig a magyaroktól tanultuk, és őszintén örülünk annak, hogy két szabad és egymást kölcsönösen elismerő országunk együttműködhet közösen az új Európa kialakításában.